

A nők munkavállalásának megítélése a gyermekvállalás aspektusából

Bevezetés

Tanulmányunkban a női munkavállalás megítélésének jellemzőit vizsgáljuk a gyermekvállalási hajlandóság összefüggésében. Elméleti fejezeteinkben kifejtjük a családmodellek, a családi munkamegosztás igazságosságával, jó működésével kapcsolatos koncepciókat. Ezt követően röviden kitérünk a család és a munka világának változásaira, és arra, hogy ezek milyen hatással voltak a családokra, az

anyákra és az apákra. Végül a női foglalkoztatás és a termékenység közötti kapcsolat időbeli különbségeire hívjuk fel a figyelmet. Elemzésünkhöz az International Social Survey Programme (ISSP) 1994-es, 2002-es, 2012-es és 2022-es adatfelvételének az adatait elemeztük, feltárva az időben bekövetkező változásokat is a női munkavállalás megítélése és a gyermekvállalás kapcsolatában.

Család és munka, munka és család

A család és a munka viszonyában a legnagyobb változást az iparosodás és következményei hozták. Ebből kifolyólag megkülönböztethetünk egy iparosodás előtti és egy iparosodás utáni korszakot a munka és a család történetében. Előbbiben a családi gazdaságok és az önellátás, a családok közötti kapcsolatokat tekintve pedig a reciprocitás volt jellemző. Az iparosodással a családi gazdaságokat felváltotta az ipari termelés, az önellátást pedig a bér munka, míg a reciprocitás helyébe a pénz lépett. Ezáltal elkülönült egymástól a termelés és a háztartás, melyeket korábban egy egységként kezeltek (Koncz, 1985; Belinszky, 1997; Fényes, 2010; Bencze, 2021).

Míndezen változások nagy hatással voltak a családi viszonyokra is: míg a családi gazdaságok és az önellátás korában a három- vagy négygenerációs együttélés, a magasabb gyermekszám és a természet rendjéhez igazodó munkafolyamatok voltak jellemzőek, addig az ipari bér munkához kapcsolódó, nagyobb mozgékonyt kívánó életmód nukleáris családokat és alacsonyabb gyermekszámot eredményezett, miközben a munkavégzés a természet helyett a termelés merev kötöttségeihez igazodott (Hell, 2002; Somlai és Tóth, 2002; Somlai, 2013; Bencze, 2021). Kialakult a férfi kenyérkereső eszményképe, és sok esetben az eltartó-eltartott dichotómia (Schadt, 2005), mely az egykeresős családmallban jelentheti a legnagyobb problémát,

míg a kétkeresős modellben a nőkre inkább jellemző kettős leterheltség a munka és az otthon világában. Mindkét esetben jellemzően a nők kerültek hátrányosabb pozícióba az otthoni munkavégzés felelősségének nagyobb súlya miatt (Zimmermann, 1997; Kroska, 2004; Joó, 2005; Schadt, 2005; Sipos, 2005; Blaskó, 2006; Greenstein, 2009; Pongrácz és Murinkó, 2009; Murinkó, 2014; Pongrácz, 2005; Bencze, 2021).

Hazánkban – számos más országhoz hasonlóan – a 20. század második felében nőtt a nők iskolázottsága és munkaerőpiaci részvétele. A nők és a férfiak családdal és munkával kapcsolatos helyzetét tovább bonyolította a szocializmus időszaka, amikor is mesterségesen megteremtették a szocialista dolgozó nő ideálját, akinek az első számú feladata az ipari értékteremtés, és csak másodrangúak az anyaként végzett feladatai. Az iparban dolgozó nő erőltetett modelljének természetes ellensúlyozására került sor a rendszerváltás után, amikor a tradicionális női szerepek a reneszánszukat élték, és újra jellemzőbbé vált az egykeresős családmall, miközben a szocializmus felemás egyenjogúsága is napjainkig érezteti hatásait (Joó, 2005; Bencze, 2021).

A nők helyzetének megítélésében ma is egyfajta kettősség mutatkozik, és felállítható egy „hagyományos” és „modern” ellentétpár az anyai szerepekkel, a család működésével kapcsolatban.

A hagyományos felfogás szerint ideálisabb, ha az anyák elsősorban a gyermekneveléssel és a háztartás vezetésével foglalkoznak, míg a férfiak az elsődleges munkaerőpiacon a pénzkereséssel. A modern felfogás szerint a munkaerőpiaci és az otthoni feladatok egyenlőbb elosztása ideálisabb, ahogy

a családon belüli szerepek nyitottsága is, mely felfogásnak része egy modernebb apakép is (Hobson, 2002; Sipos, 2005; Joó, 2005; Blaskó, 2006; Szabó-Tóth, 2010; Spéder, 2011; Engler, 2017; Makay és Spéder, 2018; Fényes és Fehérvári, 2018; Bencze, 2021; Gyorgyovich és Pári, 2023).

Női munkavállalás és gyermekvállalás

A kutatók és a kutatási eredmények hazai és nemzetközi szintén is két táborra oszlanak a női munkavállalás és a termékenység összefüggésével kapcsolatban (Zhou és Kan, 2019; Oshio, 2019; Szalai, 2015, 2023): az egyik álláspont szerint a nők munkavállalása hátrányosan érinti a gyermekvállalási hajlandóságot, míg a másik szerint pozitív hatással van rá. Az eredmények értelmezését nehezíti, hogy a hatások módosulhatnak a munkaerőpiac, a gazdaság és a társadalom helyzetének változásaival.

Muzhi Zhou és Man-Yee Kan (2019) a tradicionális és a modern nemi szerepek és a termékenység közötti, időben változó összefüggéseket vizsgálták Nagy-Britanniában. Eredményeik szerint 1991-től a hagyományos családi munkamegosztás és a gyermekvállalási hajlandóság között pozitív kapcsolat volt, ami viszont folyamatosan gyengült, egészen addig, amíg 2009-től egy új családi egyensúlyi állapotot lehetett megfigyelni a brit családoknál. Az egykeresős családmoddelt a többgyermekesek kevésbé alkalmazzák, illetve az e hagyományos családmoddeltben élők kisebb valószínűséggel vállalnak újabb, többedik gyermeket. A szerzők is felhívják a figyelmet, hogy a nemek közötti munkamegosztás és a termékenység közötti kapcsolatok idővel változhatnak. Összességében megállapították, hogy a családon belül egyenlő nemi szerepekre törekvő párok esetében már nem csökken a gyermekvállalási kedv (Zhou és Kan, 2019).

Takashi Oshio (2019) szintén a női munkavállalás és a gyermekvállalás közötti kapcsolatot vizsgálta

huszonnégy OECD-ország adatait használva. Az ő eredményei is arra mutatnak rá, hogy az elmúlt évtizedekben nagymértékben változott a kapcsolat. 1980 és 2017 között egyre erősebb pozitív kapcsolat volt a nők foglalkoztatottsága és a gyermekvállalás között. A szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy ezzel párhuzamosan nőttek a gyermekvállalást segítő állami támogatások, és javult az intézményi kontextus a gyermekvállalás tekintetében.

A női foglalkoztatottság és a gyermekvállalás közötti összefüggésekre hazai kutatások is ráirányítják a figyelmet. Magyarországon – más kelet-közép-európai országokhoz (Csehország, Románia, Szlovénia, Szlovákia) hasonlóan – növekvő női foglalkoztatás mellett növekedett a termékenység, míg más európai uniós országokban (Spanyolország, Olaszország, Hollandia, Franciaország, Dánia, Finnország, Svédország, Írország) a növekvő női foglalkoztatás a termékenység csökkenésével jár együtt (Szalai, 2015, 2023).

Összességében azt láthatjuk, hogy a női munkavállalás és a gyermekvállalás közötti összefüggések időben és országonként eltérőek lehetnek, és a gazdasági-társadalmi környezet változásaival ezek a kapcsolatok is módosulnak, átalakulnak. Mindezt előrebocsátva elemzésünk során a női munkavállalás társadalmi megítélésének összefüggéseit vizsgáljuk a tényleges és az ideálisnak tartott gyermekszám tükrében.

Módszertan

Elemzésünkhöz az International Social Survey Programme (ISSP) 1994-es, 2002-es, 2012-es és 2022-es adatait használtuk fel, hangsúlyozva az időben bekövetkező változásokat. A kérdőív családra, nőkre, munkára és gyermekvállalásra vonatkozó kérdésblokkjával dolgoztunk. A longitudinális megállapításokat nehezíti, hogy nem ugyanazt

a kérdéssort alkalmazták az adatfelvételek során, a legtöbb esetben csak a témák között vannak egyezések, a kérdések operacionalizálásában viszont nem. Ennek ellenére tendenciákat, tendenciaszerű változásokat kívánunk feltárni a témát illetően. Mindegyik adatfelvétel esetében a női munkavállalást megítélő állításokból klaszterelemzéssel egy

hagyományos és egy modern felfogású csoportot hoztunk létre, melyet nemi bontásban elemeztünk: vagyis a hagyományos felfogású férfiak és nők, valamint a modern felfogású férfiak és nők

Elemzés

A női munkavállalás megítélése és a gyermekvállalás 2022-ben

A 2022-es adatfelvétel során hat állítást kínáltak fel a megkérdezetteknek a női munkavállalás megítélésével kapcsolatban (1. ábra).

Az állítások bevonásával klaszterelemzést végeztünk,¹ melynek során a két klasztercsoportos változatban kaptuk a legjobban interpretálható csoportokat, amelyekbe fele-fele arányban kerültek a válaszadók (2. ábra). Az első csoportban minden állítás esetében alacsonyabb értékeket kaptunk, így az ebbe a csoportba került válaszadók a nők munkavállalásával kapcsolatban a modern felfogást vallották, míg a másik csoportba azok kerültek, akik a tradicionálisabb nő- és anyaképet tekintik kívánatosabbnak.

A következőkben keresztábrák-elemzéssel megnéztük, van-e különbség a két felfogás között nemeként, de nem találtunk szignifikáns különbséget ($p = 0,114$; $n = 985$). A férfiak 53 százaléka került a női munkavállalás tekintetében a modern felfogású csoportba, míg 47 százalékuk a hagyományos felfogásúakhoz; ezzel szemben a nők 48 százaléka került a modern felfogást vallók közé, míg 52 százalék hagyományos nézeteket vallott a női foglalkoztatással kapcsolatban. A két változó összevonásával létrehoztunk egy közös változót, melyben a következő alpmegoszlásban szerepelnek a kategóriák: modern felfogású férfi 25 százalék (a továbbiakban: modern férfiak), hagyományos felfogású férfi 22 százalék (a továbbiakban: hagyományos férfiak), modern felfogású nő 26 százalék (a továbbiakban: modern nők) és hagyományos felfogású nő 28 százalék (a továbbiakban: hagyományos nők) (1. táblázat). A következőkben ezt a négy csoportot használjuk az elemzésekhez.

csoportjait vizsgáltuk. A négy kategória között kerestünk eltéréseket a tényleges és az ideálisnak tartott gyermekszámok alapján.

1. táblázat: A klasztercsoportok nemi bontásban, 2022 ($n = 986$)

Csoportok	%	N
Hagyományos felfogású férfi	22%	214
Modern felfogású férfi	25%	242
Hagyományos felfogású nő	28%	275
Modern felfogású nő	26%	254
Összesen	100%	985

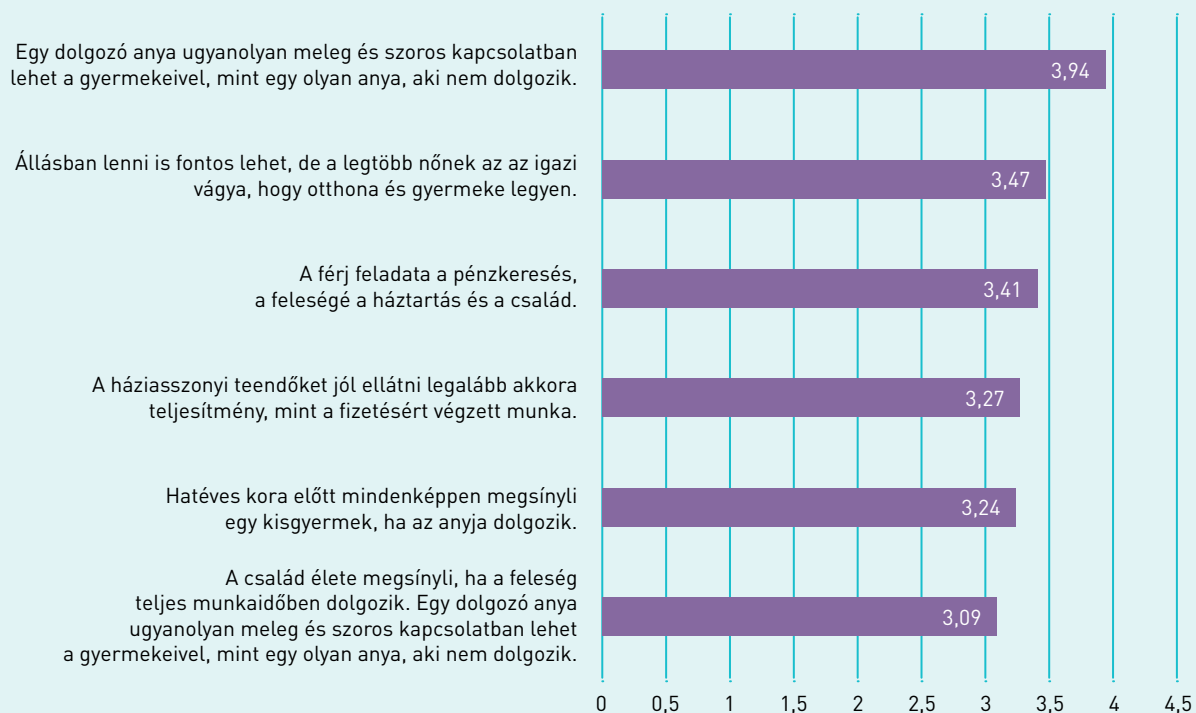
Forrás: ISSP, 2022

Az adatfelvétel során megkérdezték, hogy mi az ideális gyermekszám egy családban, amire a válaszadók ($n = 965$) 2,18-as átlagértékkel válaszoltak, míg a medián és a leggyakoribb válasz a kettő volt (szórás = 0,719). Az átlagok mögé nézve azt láthatjuk, hogy a válaszadók 61 százaléka szerint két gyermek vállalása ideális egy családban, további 24 százalékuk szerint pedig három gyermeké. Ennél többet csak a megkérdezettek három százaléka mondott ideálisnak, míg kevesebbet 12 százalékuk (egy gyermek: 11 százalék; gyermektelenség: 1 százalék). A női munkavállalás megítélésével kapcsolatos klasztercsoportok és az ideálisnak tartott gyermekszám tekintetében azt az összefüggést találtuk ($p = 0,056$), hogy mind a hagyományosabb szerepfelfogást valló férfiak (2,28), mind a hagyományosabb szerepfelfogást valló nők (2,24) átlagosan több gyermeket tartanak ideálisnak egy családban, mint a modern férfiak (2,13) és a modern nők (2,13). Az átlagokon túl azt láthatjuk ($p = 0,017$), hogy a nagycsaládot (három vagy több gyermek) a hagyományos nők preferálják leginkább (31%), őket követik a hagyományos férfiak (29%), majd a modern férfiak (27%) és a modern nők (23%). A többség által ideálisnak tartott kétgyermekes családdal a modern nők 65 százaléka szerint ideális, míg a hagyományos nőknek csak az 59 százaléka válaszolta

¹ Az első állítás esetében átkódoltuk a változó attribútumait (1 = teljesen egyetért, 5 = egyáltalán nem ért egyet), hogy a többi állításhoz hasonlóan a magasabb adott érték fejezze ki a hagyományosabb álláspontot.

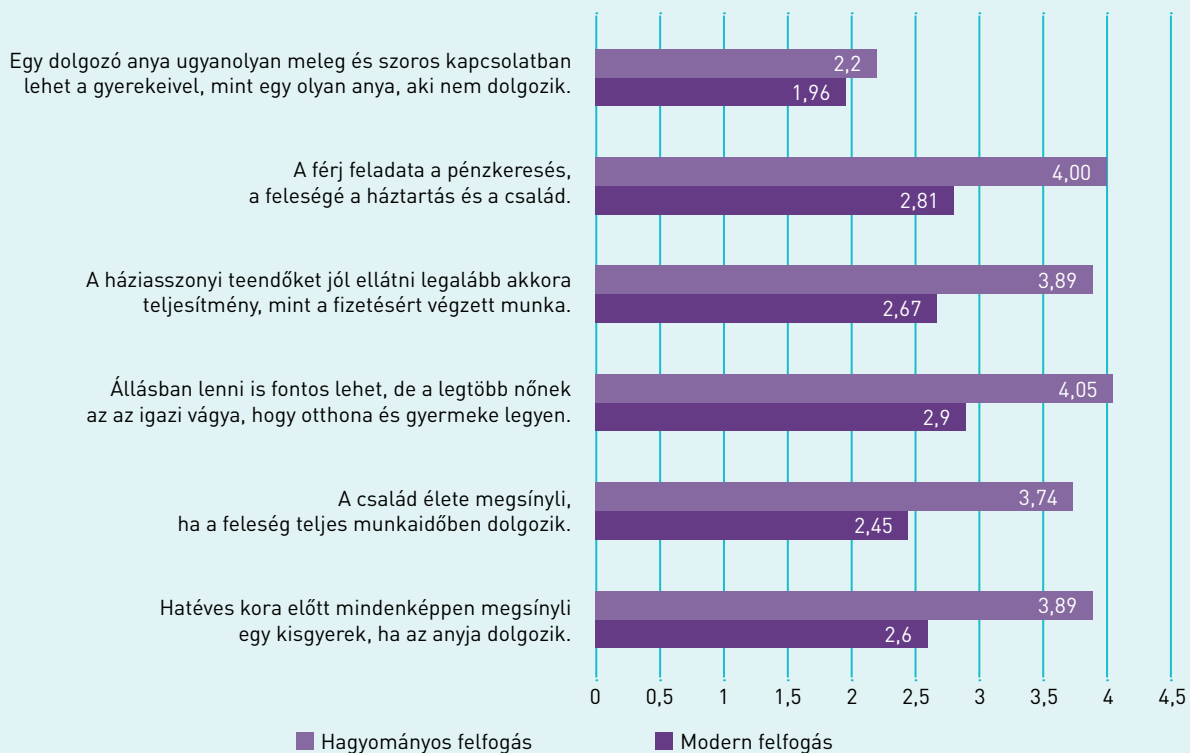
1. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélése
(1 = egyáltalán nem ért egyet, 5 = teljesen egyetért) Forrás: ISSP, 2022

Forrás: ISSP, 2022

2. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélésének klaszterelemzése, 2022 (n = 985)

Forrás: ISSP, 2022

ezt, miközben a hagyományos férfiak 63 százaléka és a modern férfiak 56 százaléka szerint ideális ez a gyermekszám. Az egygyermekes családmoddellt a modern férfiak preferálták a legnagyobb

arányban (17%), őket követik a modern nők (10%), a hagyományos nők (9%), végül pedig a hagyományos férfiak (8%) (2. táblázat).

2. táblázat: A klasztercsoportok és az ideálisnak tartott gyermekszám, 2022 ($n = 931$; $p = 0,017$)

Ideális gyermekszám		Hagyományos férfi	Modern férfi	Hagyományos nő	Modern nő	Összesen
0 gyermek	N	1	1	4	2	8
	%	0,5%	0,4%	1,5%	0,8%	0,9%
1 gyermek	N	15	38	24	25	102
	%	7,5%	16,7%	9,3%	10,3%	11,0%
2 gyermek	N	126	128	152	159	565
	%	62,7%	56,1%	58,7%	65,4%	60,7%
3 gyermek	N	49	56	70	54	229
	%	24,4%	24,6%	27,0%	22,2%	24,6%
4 gyermek	N	8	4	3	3	18
	%	4,0%	1,8%	1,2%	1,2%	1,9%
5 gyermek	N	2	1	6	0	9
	%	1,0%	0,4%	2,3%	0,0%	1,0%
Összesen	N	201	228	259	243	931
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Forrás: ISSP, 2022

Az ideális gyermekszám mellett a kérdőív arra is kitért, hogy a megkérdezettnek van-e gyermeke. A válaszadók ($n = 1027$) 69 százalékának van, míg 31 százalékának nincs. Keresztábra-elemzésünk eredménye szerint szignifikáns ($p < 0,001$) különbség van a gyermekvállalás és a női munkavállalás megítélésének klasztercsoportjai között. Hasonló eredményeket kaptunk, mint az ideális gyermekszám tekintetében. A hagyományos felfogású csoport tagjainak nagyobb arányban van gyermekük, mint a modern felfogású csoport tagjainak: hagyományos nők: 79 százalék; hagyományos férfiak: 72 százalék; modern nők: 69 százalék; modern férfiak: 59 százalék.

A női munkavállalás megítélése és a gyermekvállalás 2012-ben

Az ISSP 2012-es kutatásában a női munkavállalás megítélésével kapcsolatban hét² állítással vizsgálták a megkérdezettek attitűdjeit (3. ábra).³ Az állítások bevonásával ebben az esetben is klaszterelemzést végeztünk,⁴ melynek során az összehasonlíthatóságot szem előtt tartva a két klasztercsoportos változatot választottuk, a csoportokba egyenlő arányban kerültek a válaszadók (4. ábra). A női munkavállalással kapcsolatban modernebb felfogásúak csoportjában minden állítás esetében alacsonyabb értékeket kaptunk, mint a hagyományosabb felfogású csoportban.

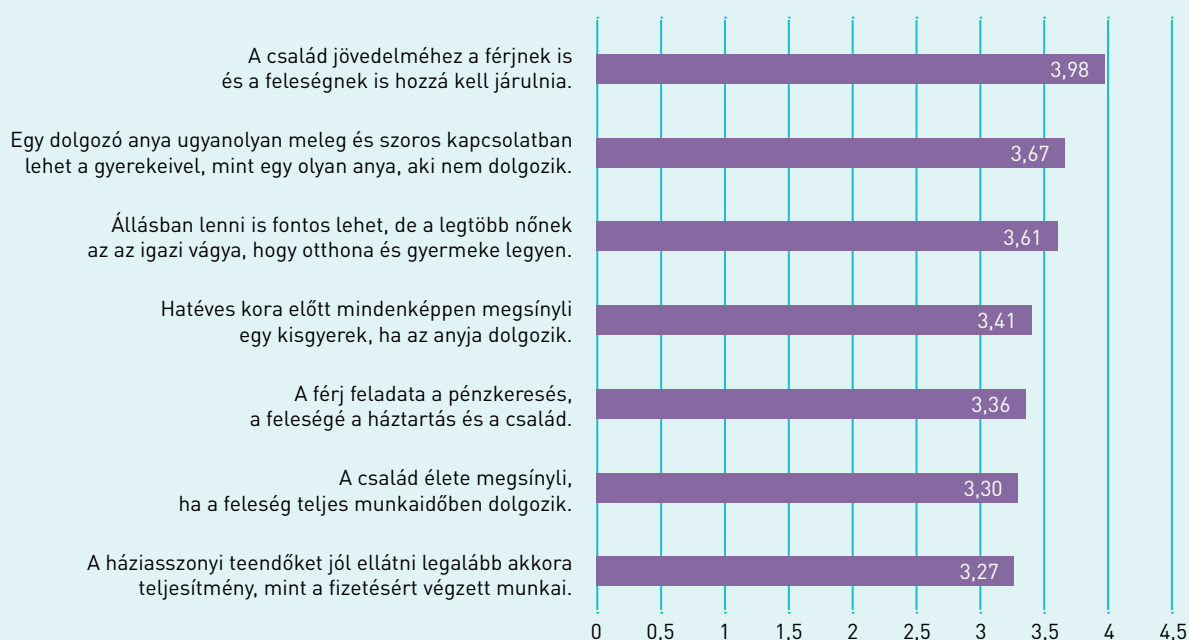
² A kérdésblokk nyolcadik kérdését („Akkor is szívesen dolgoznék, ha nem lenne szükségünk a pénzre”) nem használtuk fel az elemzéshez, mert úgy ítéltük meg, hogy nem tartozik elég szorosan a női munkavállaláshoz.

³ Ezek közül hat állítás megegyezik a 2022-es adatfelvétel állításaival.

⁴ Az első két állítás esetében átkódoltuk a változók attribútumait (1 = teljesen egyetért, 5 = egyáltalán nem ért egyet), hogy a többi állításhoz hasonlóan a magasabb adott érték fejezze ki a hagyományosabb álláspontot.

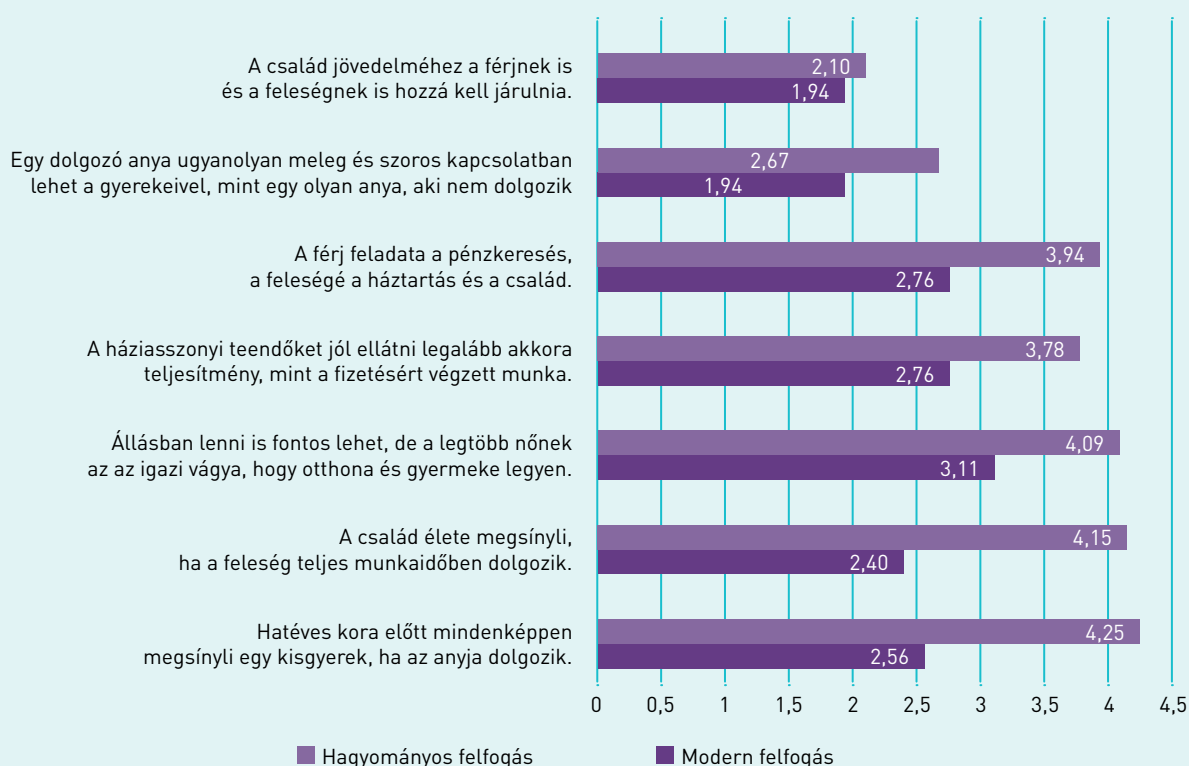
3. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélése
(1 = egyáltalán nem ért egyet, 5 = teljesen egyetért)

Forrás: ISSP, 2012

4. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélésének klaszterelemzése, 2012 (n = 952)

Forrás: ISSP, 2012

A női munkavállalás megítélésében nem találtunk nemi különbségeket ($n = 953$, $p = 0,615$): míg a férfiak egyik fele (50%) hagyományos, a másik fele pedig modern felfogású volt, addig a nők 52 százaléka hagyományos és 48 százaléka modern felfogású. A két változóból ebben az esetben is létrehoztunk egy közös változót, melynek értékei így oszlanak meg: hagyományos férfi: 23 százalék; modern férfi: 23 százalék; hagyományos nő: 28 százalék; modern nő: 26 százalék (3. táblázat).

3. táblázat: A klasztercsoportok nemi bontásban, 2012 ($n = 986$)

Csoportok	%	N
Hagyományos férfi	22,8	217
Modern férfi	22,8	217
Hagyományos nő	28,1	268
Modern nő	26,4	251
Összesen	100,0	952

Forrás: ISSP, 2012

A 2012-es válaszok alapján az ideális gyermekszámot 2,13-ban határozták meg a megkérdezettek ($n = 927$; szórás = 0,704). A válaszadók kétharmada (66%) két gyermek vállalását tartotta ideálisnak egy családban, míg húsz százalékuk három gyermekét. Ennél magasabb gyermekszámot két százalék mondott, míg a válaszadók tíz százaléka egy gyermeket tartott ideálisnak egy családban.

A női munkavállalás megítélése és az ideálisnak mondott gyermekszám között szignifikáns összefüggést találtunk ($p = 0,049$). Mind a hagyományos férfiak (2,2), mind a hagyományos nők (2,16) magasabb gyermekszámot tartottak ideálisnak, mint a modern férfiak (2,02) és a modern nők (2,12). A keresztábra-elemzés során ugyan nem találtunk szignifikáns eltérést ($p = 0,105$), de a nagycsaládot (három vagy több gyermek) ebben az esetben is a hagyományosabb felfogásúak nevezték ideálisnak nagyobb arányban (hagyományos férfi: 25 százalék; hagyományos nő: 26 százalék), míg a modernebb felfogásúak alacsonyabb arányban (modern férfi: 19 százalék; modern nő: 21 százalék) (4. táblázat).

4. táblázat: A klasztercsoportok és az ideálisnak tartott gyermekszám 2012 ($n = 883$) ($p = 0,105$)

Ideális gyermekszám 2012		Hagyományos férfi	Modern férfi	Hagyományos nő	Modern nő	Összesen
0 gyermek	N	3	4	6	0	13
	%	1,5%	2,0%	2,4%	0,0%	1,5%
1 gyermek	N	14	27	20	26	87
	%	7,2%	13,2%	8,1%	11,0%	9,9%
2 gyermek	N	129	134	158	162	583
	%	66,5%	65,7%	63,7%	68,4%	66,0%
3 gyermek	N	41	38	56	46	181
	%	21,1%	18,6%	22,6%	19,4%	20,5%
4 vagy több gyermek	N	7	1	8	3	19
	%	3,6%	,5%	3,2%	1,3%	2,2%
Összesen	N	194	204	248	237	883
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Forrás: ISSP 2012

2012-ben a válaszadók ($n = 1008$) 73 százalékának volt gyermeke. Szignifikáns ($p < 0,001$) különbséget találtunk a női munkavállalás megítélésének klasztercsoportjai és a gyermekvállalás között. Míg a hagyományos felfogású nők több mint négyötödének

(82%), addig a modern nők háromnegyedének (75%) volt gyermeke. A hagyományos férfiak 75 százalékának volt gyermeke, a modern férfiak esetében ez az érték csak 64 százalék volt.

A női munkavállalás megítélése és a gyermekvállalás 2002-ben

Az ISSP 2002-es kérdőívében a női munkavállalás megítélésével kapcsolatos blokk tíz állítást tartalmazott (5. ábra).⁵

Az elemzés során az állításokból ezúttal is két klasztercsoportot alakítottunk ki,⁶ melyekben hasonló arányban szerepelnek a válaszadók (6. ábra). A női munkavállalással kapcsolatban modernebb felfogásúak csoportjában nyolc állítás esetében alacsonyabb értéket kaptunk, mint a hagyományosabb felfogású csoportban. Abban a két állításban egyetértés volt a hagyományosabb és a modernebb felfogásúak között is, hogy a férfiaknak a jelenleginél többet kellene vállalniuk a házimunkából és a gyermekek ellátásából.

A nemek között nem találtunk különbségeket ($n = 953$; $p = 0,615$) a női munkavállalás megítélését illetően: a férfiak 57 százaléka és a nők 56 százaléka volt hagyományosabb felfogású, modernebb felfogású pedig a férfiak 43 százaléka és a nők 44 százaléka. A két változóból létrehozott új változónak a megoszlása a következő: hagyományos férfi: 26 százalék; modern férfi: 20 százalék; hagyományos nő: 31 százalék; modern nő: 24 százalék (5. táblázat).

5. táblázat: A klasztercsoportok nemi bontásban, 2002 ($n = 915$)

Csoportok	%	N
Hagyományos férfi	25,9	237
Modern férfi	19,5	178
Hagyományos nő	30,5	279
Modern nő	24,1	221
Összesen	100,0	915

Forrás: ISSP, 2002

2002-ben a megkérdezettek ($n = 964$) szerint az ideális gyermekszám 2,14, míg a medián és a leggyakoribb válasz a kettő volt (szórás = 0,653). A válaszadók kétharmada (67%) a kétgyermekes családot tartotta ideálisnak a gyermekszámot alapul véve, míg 22 százalékuk három gyermeket. Ennél magasabb gyermekszámot két százalék tartott ideálisnak, míg a megkérdezettek kilenc százaléka szerint egy családban egy gyermek az ideális.

A női munkavállalás megítélése és az ideális gyermekszám között nem találtunk szignifikáns kapcsolatot ($p = 0,285$), azonban a hagyományos férfiak (2,19) és a hagyományos nők (2,16) esetében voltak magasabbak ezek az átlagok (modern férfiak 2,1; modern nők 2,09). A keresztábra-elemzés során sem találtunk szignifikáns eltérést ($p = 0,403$), de a három vagy több gyermeket ebben az esetben is nagyobb arányban tartották ideálisnak a hagyományosabb felfogásúak (hagyományos férfi: 28 százalék; hagyományos nő: 23 százalék), mint a modernebb felfogásúak (modern férfi: 21 százalék; modern nő: 21 százalék).

2002-ben a megkérdezettek ($n = 1022$) 76 százalékának volt gyermeke. A női munkavállalás megítélésének klasztercsoportjai és a gyermekvállalás között szignifikáns ($p < 0,001$) különbség volt. Míg a hagyományos felfogású nők 89 százalékának volt gyermeke, addig a modern nők esetében ez az érték csak 77 százalék volt. A hagyományos férfiak 70 százalékának volt gyermeke, a modern férfiaknál ez csak 61 százalékra volt igaz.

A női munkavállalás megítélése és a gyermekvállalás 1994-ben

Az ISSP 1994-es kérdőívében a női munkavállalás megítélésével kapcsolatos blokk tíz állítást tartalmazott (7. ábra).⁸

⁵ Ezek közül négy állítás megegyezik, további három állítás pedig tartalmában megegyezik a 2012-es adatfelvétel állításaival.

⁶ Az első, a második, az ötödik, a hatodik és a kilencedik állítás esetében átkódoltuk a változók attribútumait (1 = teljesen egyetért, 5 = egyáltalán nem ért egyet), hogy a többi állításhoz hasonlóan a magasabb adott érték fejezze ki a hagyományosabb álláspontot.

⁷ A kérdésblokk hetedik kérdését („Azért kell dolgozniuk a nőknek, mert a család így él meg”) nem használtuk fel az elemzéshez, mert úgy ítéltük meg, hogy tartalmában távol esik a többi állítástól.

⁸ Ezek közül nyolc állítás tartalmában megegyezik a 2002-es adatfelvétel állításaival.

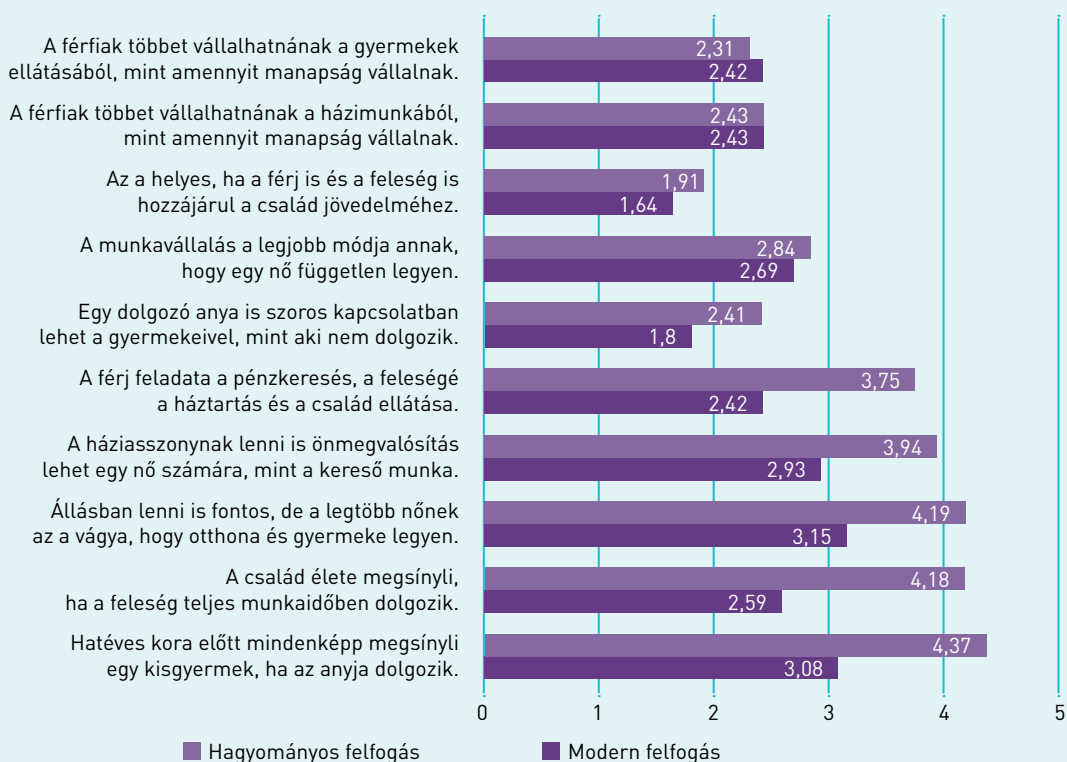
5. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélése, 2002 (1 = egyáltalán nem ért egyet, 5 = teljesen egyetért)

Forrás: ISSP, 2002

6. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélésének klaszterelemzése, 2002 (n = 915)

Forrás: ISSP, 2002

Az elemzés során az állításokból két klasztercsoportot alakítottunk ki,⁹ melyekben hasonló arányban szerepelnek a válaszadók (8. ábra). A modernebb felfogásúak csoportjában nyolc állítás esetében alacsonyabb értékeket kaptunk a női munkavállalással kapcsolatban, mint a hagyományosabb felfogású csoportban. A hagyományosabb felfogásúak válaszoltak inkább úgy, hogy ha a férj sokat dolgozik, akkor az árt a családnak, illetve a modernebb felfogásúakhoz képest jobban egyetértettek abban, hogy a női függetlenedés módja a munkába állás.

A női munkavállalás megítélése nem függött a válaszadó nemétől ($n = 1355$; $p = 0,947$): a nőknek és a férfiaknak is a 60 százaléka volt hagyományos felfogású, míg 40-40 százaléuk modern felfogású. A két változóból létrehozott közös változó megoszlása: hagyományos férfi: 28 százalék; modern férfi: 19 százalék; hagyományos nő: 32 százalék; modern nő: 21 százalék (6. táblázat).

6. táblázat: A klasztercsoportok nemi bontásban, 1994 ($n = 1355$)

Csoportok	%	N
modern férfi	18,6	252
hagyományos férfi	28,3	383
modern nő	21,2	287
hagyományos nő	31,9	433
Összesen	100,0	1355

Forrás: ISSP, 1994

1994-ben a válaszadók ($n = 1458$) szerint az ideális gyermekszám 2,34, a medián és a leggyakoribb válasz pedig a kettő volt (szórás = 0,692). A válaszadók 59 százaléka szerint két gyermek vállalása ideális egy családban, míg 33 százaléuk szerint három gyermeké. Háromnál magasabb gyermekszámot három százalék tartott ideálisnak, míg a megkérdezettek öt százaléka szerint volt egy gyermek ideális egy családban.

Az ideális gyermekszám és a női munkavállalás megítélése között nem volt szignifikáns kapcsolat ($p = 0,121$), azonban a hagyományos férfiak (2,36) és a hagyományos nők (2,35) magasabb ideális

gyermekszámátlagokat adtak meg (modern férfiak: 2,25; modern nők: 2,28). A keresztábra-elemzés során sem találtunk szignifikáns különbséget ($p = 0,448$), de a három vagy több gyermeket ebben az esetben is nagyobb arányban tartották ideálisnak a hagyományosabb felfogásúak (hagyományos férfi: 39 százalék; hagyományos nő: 38 százalék), mint a modernebb felfogásúak (modern férfi: 28 százalék; modern nő: 32 százalék).

1994-ben a válaszadók ($n = 1496$) 79 százalékanak volt gyermeke. A gyermekvállalás és a női munkavállalás megítélésének klasztercsoportjai között szignifikáns ($p < 0,001$) eltérés volt. Míg a hagyományos felfogású nők 88 százalékanak volt gyermeke, addig a modern nők esetében ez az érték csak 78 százalék volt. A hagyományos férfiak 79 százalékanak volt gyermeke, a modern férfiaknál pedig 68 százaléknak.

A női munkavállalás megítélése és a gyermekvállalás kapcsolatának változásai 1994 és 2022 között

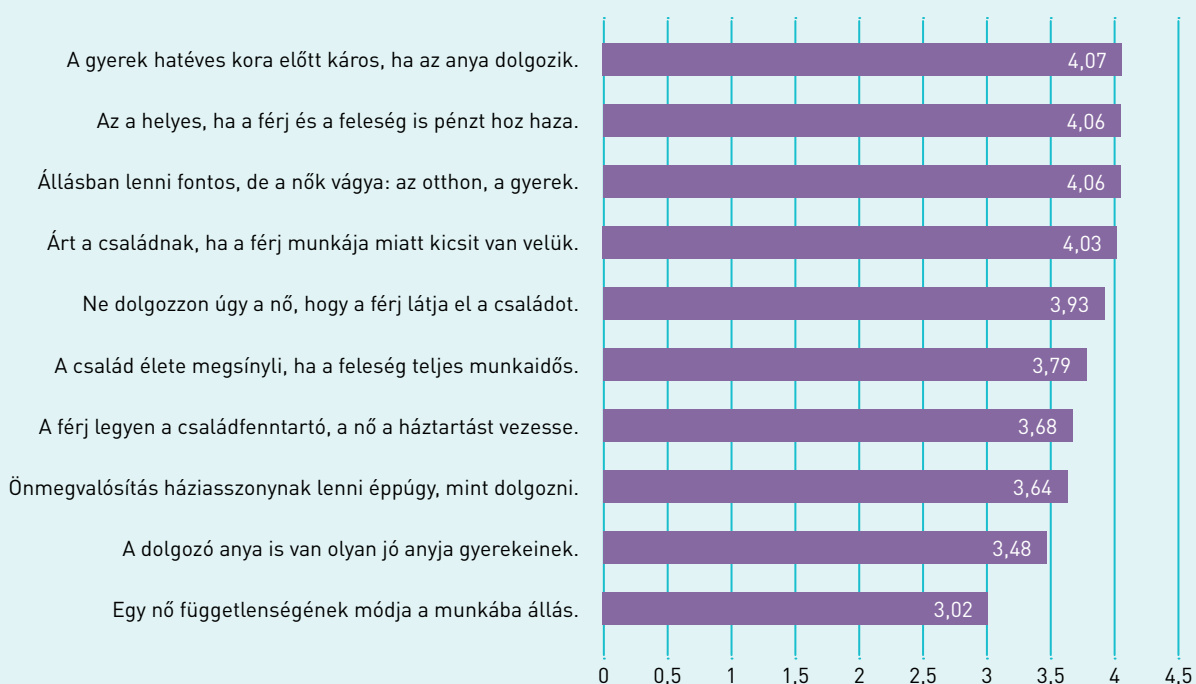
A fentebb bemutatott eredményekből összefoglaló táblázatokat készítettünk azokban az esetekben, amelyeknél legalább két év adatfelméréséből származó adatot tudtunk bemutatni. A 9. ábrán a nők munkavállalásával kapcsolatos állításokra adott átlagok időbeli változásait láthatjuk 1994 és 2022 között.

Az adatokból látható, hogy a dolgozó anyák megítélése javult a felmérések szűk harminc éve alatt, míg az egy- és a kétkeresős családmódel megítélése nem igazán változott. Sokkal megengedőbb lett a magyar társadalom azzal kapcsolatban, ha egy nőnek nemcsak a gyermekvállalás és a háztartás vezetése a legfőbb vágya, ha egy nőnek nem a háztartásvezetés jelenti az önmegvalósítást, ha egy anya nincs otthon a gyermekével annak hatéves koráig, illetve ha teljes munkaidőben dolgozik. A fenti attitűdbeli változásokból mindenképp az olvasható ki, hogy a női szerepeket, a női munkavállalást illetően a magyar társadalom nagyot mozdult el 1994-től 2022-ig a modernebb szerepfelfogások irányába.

⁹ A második, a negyedik, a kilencedik és a tizedik állítás esetében átkódoltuk a változók attribútumait (1 = teljesen egyetért, 5 = egyáltalán nem ért egyet), hogy a többi állításhoz hasonlóan a magasabb adott érték fejezze ki a hagyományosabb álláspontot.

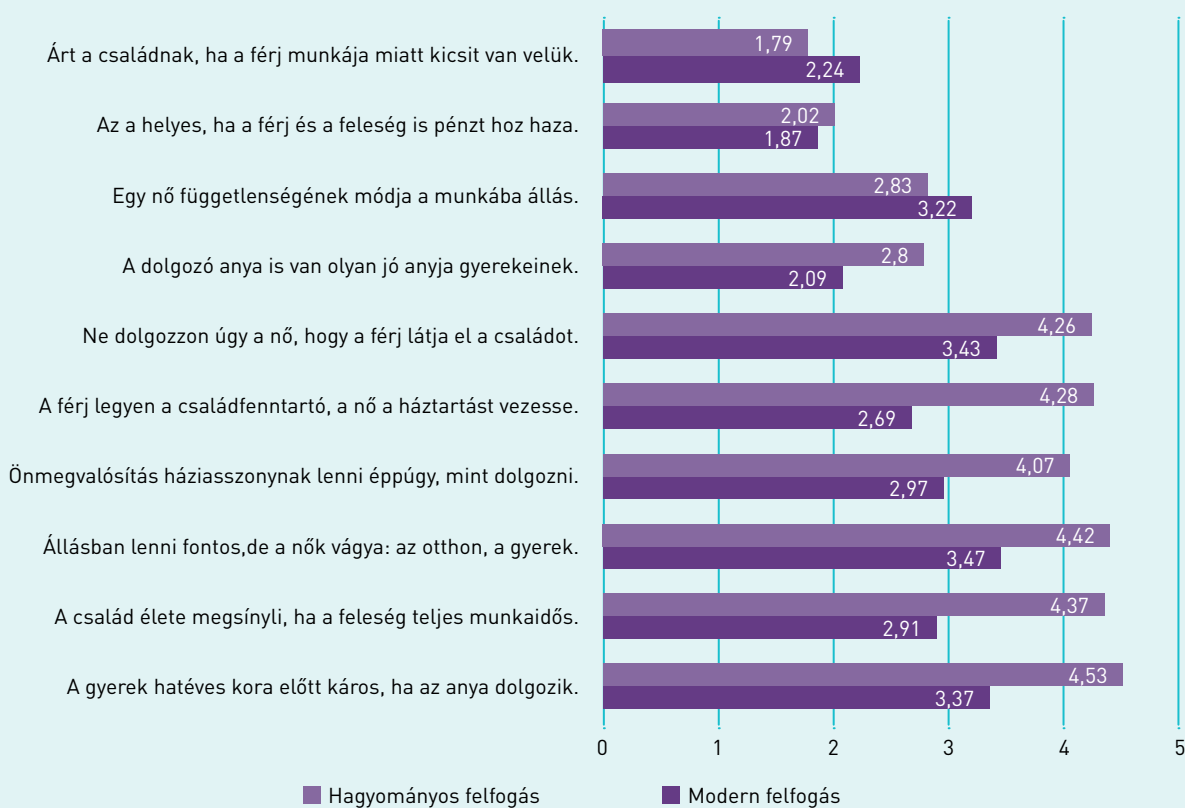
7. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélése, 1994
(1 = egyáltalán nem ért egyet, 5 = teljesen egyetért)

Forrás: ISSP, 1994

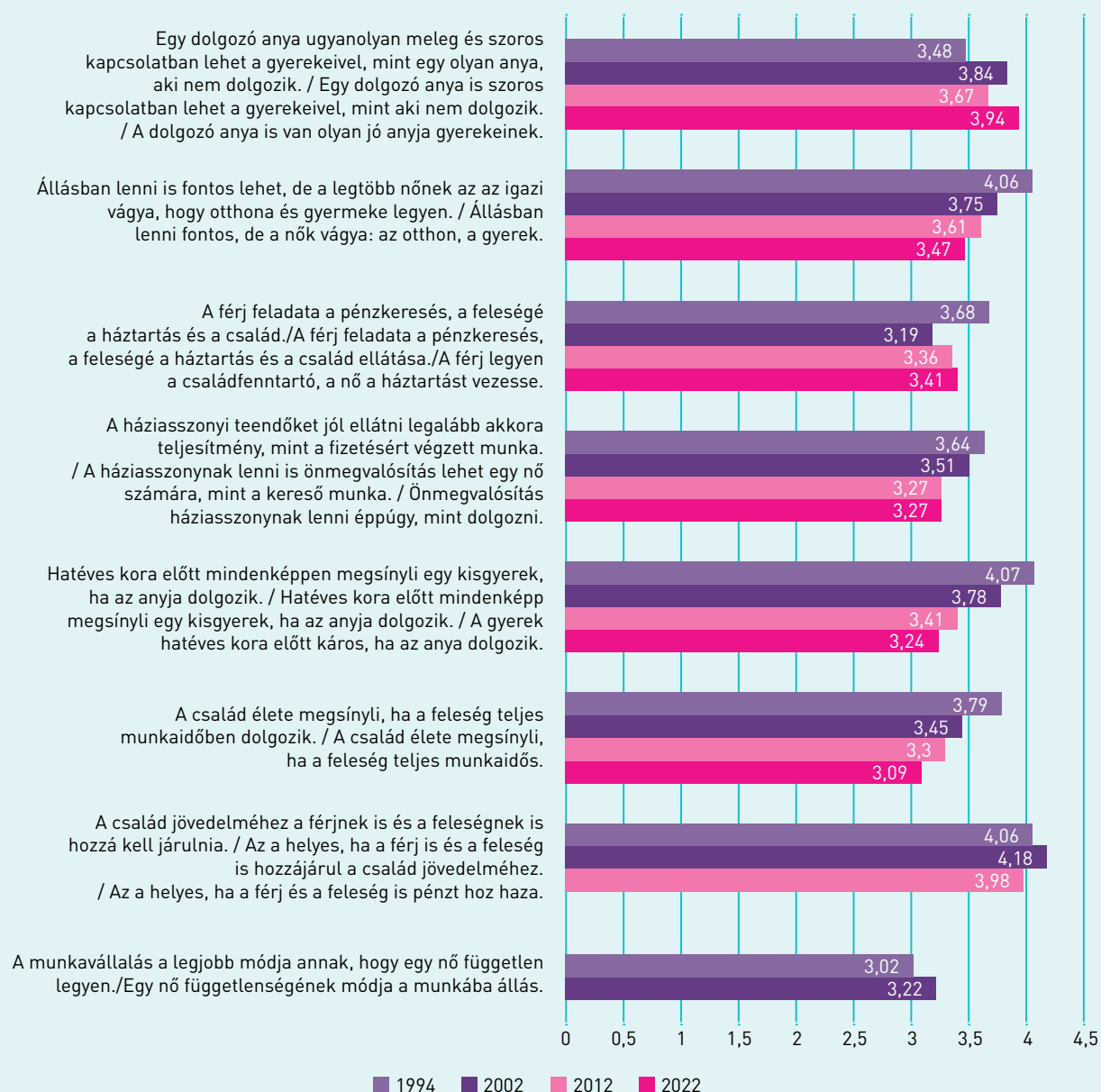
8. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélésének klaszterelemzése, 1994 (n = 1356)

Forrás: ISSP, 1994

9. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélése, 1994–2022

Forrás: ISSP, 1994, 2002, 2012, 2022

A létrehozott klasztercsoportok nemi bontásaiból is jól kivehető az elmozdulás a női munkavállalás modernebb felfogása felé (7. táblázat). Látható, hogy a hagyományos férfiak aránya folyamatosan csökkent a vizsgált majd három évtizedben, míg a modern férfiaké folyamatosan emelkedett. Ennek a tendenciának az lett az eredménye, hogy

2022-ben a férfiakon belül már többségben voltak a nők munkavállalásával kapcsolatban modernebb nézeteket vallók. Ugyanez az attitűdbeli változás játszódtott le a nők esetében is, azzal a kivétellel, hogy kisebb mértékű volt, és a nők csoportján belül kicsivel többségben voltak 2022-ben is a hagyományosabb nézeteket vallók.

7. táblázat: A klasztercsoportok nemi bontásban, 1994–2022 (%)

Klasztercsoportok	1994	2002	2012	2022
Hagyományos férfiak	60%	57%	50%	47%
Modern férfiak	40%	43%	50%	53%
Hagyományos nők	60%	56%	52%	52%
Modern nők	40%	44%	48%	48%

Forrás: ISSP, 1994, 2002, 2012, 2022

A 8. táblázat bemutatja a női munkavállalást megítélő klasztercsoportok és a gyermekvállalás közötti kapcsolatot. Látható, hogy a hagyományosabban gondolkodóknak minden esetben nagyobb arányban van gyermekük, mint a modernebb felfogásúaknak. 1994 és 2002 között érdemben a gyermekes férfiak aránya mutatott csökkenést,

a gyermekes nők aránya nem változott nagymértékben. 2002 és 2012 között a gyermekes férfiak aránya növekedett, s leginkább a gyermekes hagyományos nőké csökkent. 2012 és 2022 között újra csökkenés látható a gyermekesek tekintetében a klasztercsoportokban.

8. táblázat: A gyermekesek aránya klasztercsoportonként, 1994–2022

Klasztercsoportok	1994	2002	2012	2022
Hagyományos férfiak	79%	70%	75%	72%
Modern férfiak	68%	61%	64%	59%
Hagyományos nők	88%	89%	82%	79%
Modern nők	78%	77%	75%	69%

Forrás: ISSP, 1994, 2002, 2012, 2022

Az ideális gyermekszámok alakulása az elmúlt közel harminc évben a 9. táblázatban látható. Eszerint 2002 és 2022 között jelentősen nem változott a magyar társadalom által ideálisnak tartott gyermekszám. Miközben 1994 és 2002 között volt egy nagyobb visszaesés 2,34-ről 2,14-ra, addig minden adatfelvételnél az volt a leggyakoribb válasz, hogy két gyermek vállalása ideális egy családban. Az említett visszaesés párhuzamosságot mutat a tényleges termékenységi adatokkal, illetve a demográfusok megállapításaival is, melyek szerint a rendszerváltást követő gazdasági bizonytalanság és lakhatási nehézségek csökkentették a gyermekvállalási hajlandóságot, és eredményeink szerint ezzel összhangban az ideálisnak tartott gyermekszámot is. Ezt a folyamatot erősítette a 2008–2009-es világgazdasági válság időszaka, melynek eredménye a hazai termékenységi arányszám 2011-es mélypontja. Ezt követően a 2010-es években bevezetett családpolitikai intézkedéseknek, valamint a gazdasági fellendülésnek a hatására mind a teljes termékenységi arányszám, mind az ideálisnak tartott gyermekszám emelkedésnek indult (Gyorgyovich és Pári, 2023; Markos és Zenovitz, 2023; Papházi et al., 2023).

9. táblázat: Ideális gyermekszám, 1994–2022

Ideális gyermekszám	1994	2002	2012	2022
Átlag	2,34	2,14	2,13	2,18
Szórás	0,692	0,653	0,704	0,719

Forrás: ISSP, 1994, 2002, 2012, 2022

A 10. táblázatban bemutatjuk, hogy a női munkavállalást megítélők nemenként bontott klasztercsoportjai által ideálisnak tartott gyermekszámok hogyan változtak 1994 és 2022 között. Látható, hogy a női munkavállalásról hagyományosabb nézeteket vallók magasabb gyermekszámot tartottak ideálisnak minden adatfelvétel idején. Összességében azt láthatjuk, hogy 1994 és 2002 között minden csoportnál visszaesett, 2002 és 2012 között érdemben nem változott, 2012 és 2022 között pedig mindenhol emelkedett az ideálisnak tartott gyermekszám.

10. táblázat: A klasztercsoportok által ideálisnak tartott gyermekszám, 1994–2022

Klasztercsoportok	1994	2002	2012	2022
Hagyományos férfiak	2,36	2,19	2,20	2,28
Modern férfiak	2,25	2,10	2,02	2,13
Hagyományos nők	2,35	2,16	2,16	2,24
Modern nők	2,28	2,09	2,12	2,13

Forrás: ISSP, 1994, 2002, 2012, 2022

A 11. táblázatban az látható, hogy a klasztercsoportok hány százaléka tartja ideálisnak a nagycsaládot, azaz három vagy több gyermeket egy családban. Látható, hogy 1994 és 2022 között a női munkavállalásról hagyományosanabbban gondolkodók nagyobb arányban tartották ideálisnak ezt a családformát. A nagycsaládot ideálisnak tartók aránya klasztercsoportonként leginkább 1994 és 2002 között esett vissza, 2002 és 2012 között nem figyelhetők meg érdemi változások, 2012 és 2022 között pedig több csoportban is növekedés látható. Ezek a tendenciák

összefüggenek a korábban felvázolt hazai gazdasági és társadalmi folyamatokkal, amikor is a rendszerváltás gazdasági bizonytalansága és a 2008–2009-es világgazdasági válság csökkentette a termékenységet, a teljes termékenységi arányszámot, az ideálisnak tartott gyermekszámot és a nagycsaládot ideálisnak tartók arányát is. A 2010-es években a gazdasági fellendülés és a családpolitikai intézkedések hatására ezek a mutatók növekedésnek indultak (Gyorgyovich és Pári, 2023; Markos és Zenovitz, 2023; Papházi et al., 2023).

11. táblázat: A három vagy több gyermeket ideálisnak tartók arányai a klasztercsoportokban, 1994–2022

Klasztercsoportok	1994	2002	2012	2022
Hagyományos férfiak	39%	28%	25%	29%
Modern férfiak	28%	21%	19%	27%
Hagyományos nők	38%	23%	26%	31%
Modern nők	32%	21%	21%	23%

Forrás: ISSP, 1994, 2002, 2012, 2022

Összegzés

Az elméleti részben kifejtettük, hogyan változott a nők munkavállalási helyzete az önellátásról a bér-munkára való áttérés során, és hogy ez milyen hatással volt a családok működésére, a gyermekvállalásra. Ezt követően leírtuk a női munkavállalás és a termékenység időben változó és országonként eltérő kapcsolatát.

Kutatási eredményeink alátámasztják az elméleti részben felvázolt tendenciákat. 1994 és 2022 között a női munkavállalás hagyományos megítélésétől hazánkban is elmozdult a társadalom álláspontja a modernebb felfogások felé, ami elfogadottabbá tette a női és anyai munkavállalás számos, korábban kevésbé támogatott időzítését és módját, ezzel párhuzamosan pedig az apák munkavállalásának és otthoni munkavégzésének a megítélésén is változtatott.

Az utóbbi tíz év során hazánkban is nőtt az ideálisnak tartott gyermekszám, és nagyobb arányban gondolják a magyarok, hogy a nagycsalád, azaz három vagy több gyermek vállalása az ideális, a hagyományos és a modern módon gondolkodók között is. Az utóbbi közel harminc évben a női munkavállalásról hagyományosan gondolkodók minden esetben magasabb gyermekszámot tartottak ideálisnak, és nagyobb arányban voltak gyermekesek, miközben a hagyományosan gondolkodók arányának csökkenését figyelhettük meg. Eredményeinkből ugyanakkor úgy tűnik, hogy hazánkban a növekvő női munkavállalás és a növekvő termékenység közötti összefüggés nem feltétlenül a modernebb szemlélet térnyerése miatt alakult ki, hanem annak ellenére.

Felhasznált irodalom

- Belinszky E. (1997). A munka nemesít? Elméleti magyarázatok a nők munkaerőpiaci helyzetéről. *Szociológiai Szemle*, 7(1), 133–154.
- Bencze Á. (2021). Szupernők és szuperférfiak – Görögkatolikus egyházi fenntartású középiskolák fiatalok családmodellekkel kapcsolatos nézetei. In Fedor A. (szerk.). *Jövőformáló tudomány. Generációk egymásért* (pp. 29–51). Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Blaskó Zs. (2006). *Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka. A „család” tematikájú ISSP 2002-es adatfelvétel elemzése*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
- Engler Á. (2017). *A család mint erőforrás*. Gondolat.
- Fényes H. (2010). *A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban. A nők hátrányainak felszámolódása?* Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Fényes H. & Fehérvéri B. (2018). Apaszerepek megítélése. In Engler Ágnes (szerk.). *Család és karrier. Egyetemi hallgatók jövőtervei* (pp. 174–195). Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ.
- Greenstein, Th. N. (2009). National Context, Family Satisfaction, and Fairness in the Division of Household Labor. *Journal of Marriage & Family*, 4(71), 1039–1051.
- Gyorgyovich M. & Pári A. (2023). A család(fogalom) pluralizálódása a magyar társadalomban. In Pári A. & Gyorgyovich M. (szerk.). *Család – érték – tér: Tanulmányok a családi értékekről* (pp. 13–36). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- Hell J. (2002). „Egy-testvér lesz minden ember”. A nemek viszonya a globalizálódó világban. *Magyar Tudomány*, 108(3), 322–332.
- Hobson, B. (2002). *Making Men into Fathers. Men, Masculinities and Social Politics of Fatherhood*. University Press.
- Jóó M. (2005). Simone de Beauvoir és a posztoszocialista helyzet. In Palasik M. – Sipos B. (szerk.). *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon* (pp. 39–54). Napvilág.
- Koncz K. (1985). A nők bővülő foglalkoztatását kísérő feminizálódás jelensége és történelmi folyamata. In Koncz K. (szerk.). *Nők és férfiak – hiedelmek, tények* (pp. 152–165). Kossuth.
- Kroska, A. (2004). Divisions of domestic work. Revising and expanding the theoretical explanations. *Journal of Family Issues*, 7(25), 900–932.
- Makay Zs. & Spéder Zs. (2018). Apaság. A férfiak gyermekvállalása és családi szerepei. In Monostori J., Őri P & Spéder Zs. (szerk.). *Demográfiai portré 2018* (pp. 65–82). KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Markos V. & Zenovitz L. (2023). A párkapcsolat típusa és a gyermekvállalás. In Pári A. & Gyorgyovich M. (szerk.). *Család – érték – tér: Tanulmányok a családi értékekről* (pp. 111–124). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- Murinkó L. (2014). A nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos attitűdök európai kitekintésben: értékek és gyermekgondozás. *Szociológiai Szemle*, 24(1), 67–101.
- Oshio, T. (2019). Is a positive association between female employment and fertility still spurious in developed countries? *Demographic Research*, 41(45), 1277–1288.
- Papházi T. – Uhljár P. – Ferkis A. – Kapdebo Á. (2023): Fiatal felnőttek gyermekvállalása: tervek és motivációk. In Pári A. & Gyorgyovich M. (szerk.). *Család – érték – tér: Tanulmányok a családi értékekről* (pp. 71–90). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- Pongrácz T. (2005). Nemi szerepek társadalmi megítélése. Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tapasztalatai. In Nagy I. – Pongrácz T. & Tóth I. Gy. (szerk.). *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről* (pp. 73–86). TÁRKI.
- Pongrácz T. & Murinkó L. (2009). Háztartási munkamegosztás. Azonosságok és különbségek Európában. In Nagy I. & Pongrácz T. (szerk.). *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2009* (pp. 95–116). TÁRKI.
- Schadt M. (2005). A „házi tücsöktől” a dolgozó nőig. Az individualizációs folyamatok hatása a családi szerepekre. In Palasik M. & Sipos B. (szerk.). *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon* (pp. 156–168). Napvilág.
- Sipos B. (2005). „Asszonyfejjel férficélokért...” Olvasatok és ábrázolások egy újkonzervatív korszakról. In Palasik M. & Sipos B. (szerk.). *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon* (pp. 11–37). Napvilág.
- Somlai P. (2013). *Család 2.0*. Napvilág.
- Somlai P. & Tóth O. (2002). A házasság és család változásai az ezredforduló Magyarországon. *Educatio*, 3(2), 339–349.
- Spéder Zs. (2011). *Ellentmondó elvárások között. Családi férfiszerepek, apaképek a mai Magyarországon*. In Nagy I. & Pongrácz T. (szerk.). *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011* (pp. 207–228). Tárki.
- Szabó-Tóth K. (2010). ...de mi van a férfiakkal? Férfiszerepek a változó Magyarországon. *Kapocs*, 13(1), 6–16.

Szalai P. (2015). Család és munka: a női foglalkoztatás összehasonlító elemzése. *Polgári Szemle*, 11(4-6), 435-444.

Szalai P. (2023). Nők és a munkaalapú társadalom, a családok életkörülményei, valamint a gyermekvállalás. Helyzetkép a GYED extra tizedik évfordulója kapcsán. *Polgári Szemle*, 19(1-3), 62-92.

Zhou M. & Kan M-Y. (2019). A new family equilibrium? Changing dynamics between the gender division of labor and fertility in Great Britain, 1991-2017. *Demographic Research*, 2019. Volume 40 – Article 50, 1455-1500.

Zimmermann, S. (1997). A család bálványától a piac bálványáig. A nemek közötti viszonyok változása a fejlett ipari társadalmakban. *Eszmélet*, 9(33), 40-63.